

◆◆ HESZ ÁRPÁD ATTILA OSP

Magyar és portugál pálosok egyesülése a XVI. században

Kisbán Emil könyvének a portugál pálosokra vonatkozó fejezetében idézi néhány korabeli újságcikk címét, amelyek azt a benyomást keltik, mintha a XVI. század elején magyar pálosok is részt vettek volna Dél-Amerika misszionálásában.¹ Ez a nézet bizonyos körökben máig nagy népszerűségnek örvend. A pálosok történeti vonatkozású művei² és az újabb spanyol, illetve portugál kutatások eredményei alapján a jelen tanulmány a történelmi valóságnak megfelelő eseményeket igyekszik bemutatni. Elsőként tisztázza, kikre vonatkozik Gyöngyösi *fratres nostri de Hispania* kifejezése, amely a legismertebb művében, a pálosok történetét bemutató *Vitae fratrum*ban olvasható. Ebben sokszínű mondanivalójának megfelelően többféle műfajt vontat fel a szerző. Az elbeszélés mellett helyet kapnak benne disztichonok, néhány költemény, buzdító jellegű, lelkeségi írások és hagiografikus elemek. A rendtörténetet bevezető prologus tükrözi Gyöngyösi műveltségét, úgy a történetírásban, mint a Szentírásban való jártasság terén. Az ezt követő fejezetekben elbeszéli a magyarországi remeteség eredetét, amelyet Szent István király uralkodásának idejéig vezet vissza. Majd esztergomi Özséb atya életrajzával kezdetét veszi a tulajdonképpeni rendtörténet. A műben fontos szerep jut az időbeli egymásutánban bemutatott rendfőnököknek, akik idővel a *prior generalis*, azaz általános perjel címet viselték; helyet kap benne az egyes pápáktól, illetve uralkodóktól kapott privilégiumok felsorolása, valamint a híresebb, valamely szempontból példás életű – akár elrettentő példával is szolgáló – rendtagokkal kapcsolatos történetek ismertetése. Gyöngyösi Gergely adatainak megbízhatóságáról többféle vélemény is elhangzott, összességében mégis hűen tükrözi a korviszonyokat, és írja le az egyes ese-

¹ KISBÁN E., *A magyar pálosrend története* I (Budapest 1938) 64–67.

² GYÖNGYÖSI, G., *Vitae fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae* (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, series nova IX) (ed. Hervay F. L.; Budapest 1988); EGGERER, A., *Fragmen panis protoeremitici reliquiae annalium eremicoenobiticorum Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Pauli primi Eremitae...* (Viennae 1663); BENDER, N., *Annalium eremi-coenobiticorum ordinis fratrum eremitarum S. Pauli primi eremita...* (Posonii 1743); PONGRÁCZ I., *Triumphus Pauli, pio dolo a Deo decepti* (Posonii 1752).

ményeket.³ A hétköznapi felfogással és szóhasználattal ellentétben Gyöngyösi nem jelenkori értelemben vett rendtörténetet írt, hanem a rend önmeghatározását kifejező, talán éppen a szélesebb rendi közvéleményt formálni kívánó *opust*.

Andreas Eggerer a XVII. században írt munkája első részében a remetés-
kedés kezdeteit vázolja fel a kortárs irodalom szokásai szerint megemlítve a portugál pálosokat is.⁴ A második részben Gyöngyösi beosztását követve az egyes tartományfőnökök, majd általános perjelek kormányzati idejéhez kötve ismerteti a pálosokra vonatkozó és említésre méltó eseményeket. Oklevéltanyaga, Gyöngyösitől eltérően, általában a rendfőnöki levéltár anyagára támaszkodik. Gyöngyösi ezeket általában csak megemlíti, utal a tartalmukra, de nem idéz belőlük. Eggerer a *Vitae fratrum* szövegétől eltérő értelemben emlékezik meg a portugálok csatlakozásáról.

Eggerer könyvének folytatásaként jelent meg Nicolaus Benger *Annaliu-
ma*. Ebben is találunk portugál vonatkozású adatokat. Teljes terjedelmében idézi Antonius a Divo Josepho rektor generális 1717-ben Lisszabonban kelt levelét, amelyben választ ad Krisztolovecz János általános perjelnek a két rend uniójának lehetőségét felvető érdeklődésére.⁵

A magyar vonatkozású forrásokhoz tartozik a Santo Stefano Rotondo templom melletti középkori római pálos kolostor feljegyzéseit közkinccsé tevő kötet, Lorenz Weinrich berlini professzor tollából.⁶

Ruiz Hernandónak a hieronimita rend spanyolországi történetét bemutató könyvében is található magyar pálosokra vonatkozó adat.⁷ A szerző elsősorban José de Sigüenza 1605-ben megjelent azonos témájú művét tekinti forrásmunkájának, és ennek 1909-es második kiadásából idéz jelentős részeket a mai helyesírás szerint.⁸

A konzultált lexikonok cikkei megbízható alapot nyújtanak a témában való elmélyedéshez. A modern szerzők sorában értékes adatokat közöl a pálos Janusz Zbudniewek professzor tanulmánya,⁹ és jelentősen gazdagítják a

³ MÁLYUSZ E., *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon* (Budapest 1971) 257-258 és F. ROMHÁNYI B., *A pálos rendi hagyomány az oklevelek tükrében*, in *Történelmi Szemle* 50 (2008) 3/289-312.

⁴ EGGERER 49.

⁵ BENDER 518-520.

⁶ WEINRICH, L., *Das ungarische Paulinerkloster Santo Stefano Rotondo in Rom (1404–1579)* (Berliner Historische Studien 30, Ordensstudien XII) (Berlin 1998).

⁷ RUIZ HERNANDO, J. A., *Los monasterios jeronimos españoles* (Segovia 1997) 355.

⁸ SIGÜENZA, J., *Historia de la Orden de San Jerónimo* (Madrid 1909).

⁹ ZBUDNIEWEK, J., *Rodziny Zakonne Paulinów w zachodniej Europie*, in *Studia Claromontana* 3 (1982) 283-317.

szakirodalmat Vasconcelos e Sousa¹⁰ és João Luís Inglês Fontes¹¹ kutatási eredményei.

Az Ibériai-félsziget területén a modern korban néhány kisebb és két nagyobb állam, Spanyolország és Portugália osztozik. Spanyolország szárazföldi határa északon Franciaországgal és Andorrával, délen Gibraltárral, nyugaton Portugáliával érintkezik. Keleti és déli irányból a Földközi-tenger, délnyugat és észak felől az Atlanti-óceán veszi körbe. Az egykori valdebus-tói kolostor Madridtól több mint 220 kilométerre északra fekszik, Palencia közelében.

Portugáliát északról és keletről Spanyolország, délről és nyugatról az Atlanti-óceán határolja. A középkori portugáliai pálos kolostorok Lisszabontól közvetlenül délre, Setúbal környékén, illetve a fővárostól 130 kilométerre, keleti irányban, dombos, völgyek szabdalta vidéken található. A tartomány központja Évora, ma érseki székváros. Az Évorai Egyházmegye remetéit a XV. század folyamán a portugál királyok egyre fejlettebb szabályokkal látták el, amelyek következtében 1482-től tartományfőnök irányította őket, mégsem volt a szerzetesekre jellemző hármass fogadalmuk.¹² Emiatt érte őket az eretnokség vádja, és szorultak rá III. Pál pápa segítségére. A vádak alóli tisztázásra irányuló törekvéseik következtében kerültek kapcsolatba a római pálos kolostor magyar atyáival 1536-ban.¹³ 1578-ban a Trienti Zsinat (1545–1563) határozatainak érvényesítésével új szabályzat kidolgozására került sor a portugál pálosok számára.

VALDEBUSTO

Az Ibériai-félszigeten található pálos kolostorokról a legkorábbi híradással Gyöngyösi *Vitae fratrum*ában találkozunk. „Miután a hispániai testvéreink a rendi szabályzat megadását kérték maguknak és elnyerték olyan feltétellel, hogy minden második szökőévben engedelmisségüket az egytetemes káptalannal szemben (fel)ajánlják. Minthogy ezt megígérték, egyesítették velünk VI. Sándor által az Úr 1493. évében.”¹⁴ Eszerint engedélyezték a regulát és a

¹⁰ VASCONCELOS E SOUSA, B., *Ordens religiosas em Portugal: das origens a Trento-guia historico* (Lisboa 2005) 128-148.

¹¹ INGLÉS FONTES, J. L., *Cavaleiros de Cristo, monges, frades e eremitas*, in *Lusitania sacra 2ª serie* 17 (2005) 39-61; INGLÉS FONTES, J. L., *Eremitas de São Paulo*, in *Dicionario historico das Ordens, Institutos religiosos e outras formas de vida consagrada católica em Portugal* (ed. J. E. Franco; Lisboa 2010) 152-155.

¹² VASCONCELOS E SOUSA 131; INGLÉS FONTES, *Eremitas de São Paulo* 152-155.

¹³ BENDER 518-520.

¹⁴ GYÖNGYÖSI, *Vitae fratrum*... 148. „Concessio regulae et constitutionis ordinis nostri fratribus Hispanis. Fratres nostri de Hispania constitutiones ordinis dari eis postulaverunt et impetraverunt sub tali conditione, quod omni secundo bissextili sacram eorum obedientiam ad capitulum nost-

szabályzatot a hispániai testvéreknek, III. Benedek általános perjelsége idején, aki 1492 és 1496 között kormányozta a rendet. Szerencsés módon fennmaradt, igaz másolatban, VI. Sándor pápa (1492–1503) említett bullája.¹⁵ A kuriális stílusban megfogalmazott irat válasz arra a kérésre, amelyet a valdebustói kolostor priorja és testvérei terjesztettek elő, kérelmezvén a Szent-széktől azt a kegyet, hogy módosítsa megjelenési kötelezettségüket a budaszentlőrinci nagykáptalanon. A kérelmező levél tartalmára a válaszból kell következtetnünk, mert az eddig még másolatban sem került elő. A pápa rendelkezése szerint a valdebustói Kegyes Szűz Mária pálos rendi kolostorának,¹⁶ perjelének és testvéreinek alárendeltsége a (nagy)káptalannal és a rendfőnök-helyetessel szemben érintetlen marad, de nem kötelezhetők a káptalanon való részvételre. Amennyiben a kolostornak nincs perjele, a testvérek többsége, előzetes hozzájárulás nélkül, kánonilag érvényesen választhat ideiglenes perjelt, akit *prior pro tempore* néven nevez az oklevél. Az ily módon megválasztott prior, akinek meg kell felelnie a szabályzatban hivatallával szemben támasztott követelményeknek, ügyeljen, hogy őt megválasztásában a rendfőnök-helyettes vagy a káptalan megerősítse. Ezt megelőzőleg is, hivatalát azonnal gyakorolhatja a rendi szabályzatban meghatározott módon lelki és világi ügyekben egyaránt. Az ideiglenes perjel is teljes feloldozó hatalommal bír. Az oklevél ezután megerősíti a kolostor eddig elnyert kiváltságait, amelyeket akár maga, akár a rend egésze kapott. Megfogalmazása ugyanakkor annyira általános, hogy abból – különösen a renház vonatkozásában – nem lehet következtetni, konkrétan mely kiváltságok meglétére utal. Továbbá kifejezi a Szentszék azon akaratát, hogy a mondott kolostor testvérei a magyarországi általános káptalanra levelet küldjenek a köteles tisztelet kinyilvánításaként, különben az ímént megadott engedély a káptalantól való távolmaradásra nem lép életbe.¹⁷

Az oklevélhez fűzött kísérőlevél címzettje a palenciai püspök, a Tria Castella-i főesperes és a palenciai Valledeti Szűz Máriáról nevezett társaskáptalan elöljárója. A pápa elődjének, VIII. Bonifácnak a rendeletére hivatkozik, miszerint senkit egy-, illetve kétnapi járóföldnél távolabbi bíróság elé idézni nem lehet. Ezért adta ki a fenti rendelkezést a valdebustói kolostor javára, és felszólítja a címzetteket, hogy ennek betartására a rendfőnök-helyettes, illetve a káptalan esetleges alkalmatlankodása vagy büntető szándéka ellenében is gondot viseljenek.¹⁸

rum generale demandent. Quod et promiserunt uniti nobis per Alexandrum VI anno Domini 1493.”

¹⁵ SWIDZINSKI, S. (szerk.), *Die älteren Konstitutionen der Brüder des hl. Paul des Ersten Eremiten* (Coesfeld 2009) 166-168.

¹⁶ RUIZ HERNANDO 355.

¹⁷ SWIDZINSKI 166-168. A pápa oklevele 1493.III.7-én kelt.

¹⁸ SWIDZINSKI 168.

Az oklevélből és Gyöngyösi Gergely művéből¹⁹ kiderül, miként értelmezte a nagykáptalan a pápa döntését. A kapcsolat a budaszentlőrinci központtal nyolc évenkénti periódusra, azaz minden második választó nagykáptalanon történő személyes megjelenésre korlátozódott. Ezenkívül a szabályzatnak megfelelően a valdebustói perjel levél útján bizonyította engedelmességét. Ez sem tartott túl sokáig, mert már 1510-ben a ház csatlakozási szándékát fejezte ki a hieronimita rendhez.²⁰ Úgy tűnik, a valdebustói rendház életében a pálos rendhez tartozás csak rövid epizódot jelentett. A kolostor eredetéről Sigüenza így tudósít: „Néhány remete az Úr ezernégyszázadik éve körül abba a Szűz Máriának szentelt kis kápolnába vonult vissza, amely ott állott Valoria del Alcor kisközség határában.”²¹ A remetétet kezdetben egyszerűen szegény életűeknek nevezték, akiket megkedvelt a helyi földbirtokos, és azt a földdarabot, ahol a kápolna és a cellák álltak, nekik adta művelésre. Hosszú évtizedek teltek el ebben az egyszerű életmódban, mígnem a pápától, VIII. Incétől (1484–1492) szabályzatot és ezáltal biztosabb életformát kértek a megnövekedett létszámú közösség számára. A pápa rendelkezése, amelyet írott formában nem ismerünk, Martinus Pelaezt állította a rendház élére, és kijelentette, hogy az immár kolostori közösség tagjai „Első Remete Szent Pál Rendjének szerzetesei legyenek, Szent Ágoston regulája szerint éljenek, a maguk választotta előljáró alatt, és ünnepélyes fogadalmat tegyenek.... A templomot ezernégyszáznolcvankilenc december huszonharmadikán szentelte fel Gutierre de Quinones püspök.”²²

A kolostor jövőjét Pelaez perjel atya igen szíven viselte, és valószínűleg hamar szembesült a Szentszék döntésének általa vélt hiányosságaiival. Egyfelől ugyan megoldódott a probléma, hiszen az időközben tizenhét főre²³ szaporodott remetecsoport stabil szabályzatot, stabil rendi formációt, keretet és ezáltal stabil életkörülményeket nyert, és megőrizhette addigi szegénységet hangsúlyozó, anyagi téren is egyszerűsége törekvő életmódját. Másfelől azonban a szerzetesrend központja, amelyhez kolostorát csatolták, fizikailag igen messze volt, még csak nem is szomszédos állam területén, hanem kétezer ötszáz kilométerre, Budaszentlőrincen. Emiatt panaszkodik a kolostor küldöttje 1505-ben a római pálos kolostor perjelének, mert csupán Rómaig huszonhét nap alatt jutott el.²⁴ Az út több, gyakran egymással ellenséges viszonyban levő államon, királyságon keresztül vezetett, ami jelentős veszé-

¹⁹ GYÖNGYÖSI, *Vitae fratrum*... 148.

²⁰ SIGÜENZA 92-94.

²¹ Uo.

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ GYÖNGYÖSI, G., *Declarationes constitutionum*, rubrica 2, declaratio f; vö. SARBAK G., *Declarationes constitutionum*. Gyöngyösi Gergely és a pálos rend alkotmánya (Editio critica cum commentariis) (kézirat; 2014) 22.

lyekkel járt. A Szentszék mégsem hibáztatható a meghozott döntésért, hiszen egy olyan szerzetesrendet keresett a szerveződő kolostor befogadására, amely hasonló körülményekkel bírt. Logikusan esett tehát a választás a pálos rendre, amelynek ragaszkodását a szegénységhez gyakran dicsérték.²⁵ A rendi központtól való jelentős távolságot mégsem lehetett figyelmen kívül hagyni, mert jelentősen megnehezítette a mindennapok során a szabályzat követését. Nem volt könnyen elérhető fellebbviteli fórum, talán ezért is hivatkozik VI. Sándor oklevele a bíróságokkal kapcsolatban meghozott rendelkezésekre.

Ezek a körülmények sarkallhatták Pelaez atyát arra, hogy közelebbi szék-hellyel rendelkező szerzetesrendbe kísérelje meg betagozni kolostorát. Kiválasztotta hát „Szent Jeromos Rendjét, amely nagy tiszteletnek örvendett egész Spanyolországban. A rend életformája csaknem azonos volt az ő kolostorukéval, így Martinus atya azon buzgólkodott, hogy házát a rend kötelékeibe vonja, és mind maga, mind a többi testvér hieronimita szerzetesekké legyenek. Szándékainak tisztaságát hangsúlyozandó lemondott a perjelségről, és 1510-ben San Bartoloméba jött Lope de Casellas atya kíséretében, hogy alázatosan kérjék befogadásukat és a rendbe való felvételüket, amit a rend meg is tett csupán az ő érdemeikért és szent buzgóságukért. A valdebustói kolostor élére egyúttal De Valmaseda Martinus atyát állították. Május 10-én vette birtokba a házat, és minden testvér neki tett fogadalmat.”²⁶

A hieronimiták számára a ház szegénysége nagy problémát jelentett, mégis szeretettel fordultak a felvételt kérők felé. Az eddigi egyszerű életmód változatlan folytatását azonban ellenezték a nehézségek miatt, amelyet a világiakkal való túl gyakori érintkezés okozott. A valdebustói rendház 1514-ben kapott pápai engedélyt a Szent Jeromos Rendjébe való betagozódásra. A ház fejlődésének anyagi alapjait egy gyermektelen házaspártól, Franciscus Enriqueztől és Teresia Carillótól várt örökség felhasználása biztosította volna.²⁷

Íme, egy meglehetősen jól dokumentált, bár történelmi léptékben rövid életű egyesítési törekvés, amelynek kezdeményezése tulajdonképpen az Apostoli Szentszéktől eredt. A törekvés figyelembe vette az anyagi körülményeket és a belőle lehetővé váló életmód sajátosságait. Előttünk áll az egy-

²⁵ Pl.: GYÖNGYÖSI, *Vitae fratrum...* 68.

²⁶ SIGÜENZA 92-94.

²⁷ A megözvegyült Teresia Carillo asszony pápai engedéllyel a valdebustói házhoz hozzáépített szobában lakott, és férje végakarától eltérően ezt a kolostort akarta az örökség élvezetében részesíteni. 1527-ben bekövetkezett halálakor hét falut hagyott a rendházra, ám a végrendelet végrehajtója a korábban elhalt férje akaratát tartotta érvényesnek. Többévi pereskedés után Valdebusto számottevő jövedelem nélkül maradt. 1540-re már mindenki meghalt, aki 1510-ben tett fogadalmat. A hieronimiták nagykáptalanja 1573-ban elfogadta, hogy statútumaiktól eltérően, mindössze négy-öt szerzetes lakja. Vö. SIGÜENZA 92-94.

szerű, ám évszázados múlttal rendelkező remetesség, a helyi földesúr támogatásával. Ez a támogatás szerény létszámú szerveződés anyagi alapját biztosította. 1510-ben az immár kolostorrá szervezett közösség tizenhét főt számlált. Az ilyen, a javak méretéhez képest jelentősnek mondható létszám önmagában hordozta a valahová tartozni akarás és az ezt meghatározó anyagiak közti feszültséget. Ez a feszültség válik láthatóvá a nagy távolságra való hivatkozásban, amikor a magas útiköltségre tekintettel nyerik el a nyakáptalanon történő nyolcévenkénti megjelenés kiváltságát, a köztes időszakban pedig a levél útján történő kapcsolattartás lehetőségét. Gyöngyösi Gergely fent idézett, *fratribus Hispanisra* vonatkozó híradását tehát nem lehet a portugáliai pálosokra vonatkoztatni. Az a középkor egyetlen, rövid életű spanyol pálos kolostoráról szól.

AZ EGYESÜLÉS

A XVII–XVIII. századi pálos történetírás mégis szilárdan állítja portugál remeték csatlakozását a magyarországi pálosokhoz. A portugáliai provincia megalakulását Benger kéziratban fennmaradt *Chronotaxis monasterioruma* alapján 1464-re teszik, míg a különválás dátumát 1578-ra.²⁸ Egy 2005-ben kiadott, a portugáliai szerzetesség történetét ismertető mű egyenesen kétségbe vonja, hogy létezett-e a magyar és a portugál pálosok uniója. A portugál levéltárakban ugyanis erre eddig írásos bizonyítékot nem találtak.²⁹ A csatlakozás kérdésének megítélése a legnagyobb különbség a barokk kori és a jelenlegi ismert szerzők felfogása között. Gyöngyösi Gergely – mint fentebb láttuk – egyértelműen beszél a hispániai testvérekkel létrejött unióról.³⁰ Ők spanyolok voltak, a szerző következetes szóhasználata is ezt támasztja alá.

A barokk időszak témába vágó művei világosan vállalják a közösséget a portugáliai remetékkel. Erről árulkodik Pongrácz Ignác megfogalmazása: „*Itaque Paulini Ordinis nostri in Inclyto Portugalliae Regno*”,³¹ vagyis „tehát a mi pálos rendünk a nevezetes Portugál Királyságban”. Ő határozottan állítja, hogy „Portugáliában régebb óta fennállt a pálos rend, cönobita életmódot folytatva, saját vezetői alatt, a mi rendunktől és közösségunktől különálló szervezetben az 1492. évig. Ebben az évben lépett trónra VI. Sándor pápa, aki apostoli brévéjével a mi portugál atyáinkat velünk, magyar pálosokkal törvényes kormányzat alatt egyesítette. Az akkori szokások szerint minden szkőévben kellett megjelenniük a rendfőnök megválasztására. De

²⁸ MNL OL, E–153, 96. csomó, 627. fasc., idézi: ZBUDNIEWEK 289.

²⁹ VASCONCELOS E SOUSA 130.

³⁰ GYÖNGYÖSI, *Vitae fratrum...* 148.

³¹ PONGRÁCZ 433.

már III. Piusz pápa idejében, akit 1503-ban választottak meg, a mi portugál provinciánkat újra a Rend legfőbb fejétől elszakítva talalom.”³² Az idézett mondatok kísértetiesen hasonlítanak a spanyolországi kolostorral összefüggésben ismertetett, valóban VI. Sándortól eredő rendelkezés lényegére. Gyöngyösi Gergely a Konstitúcióhoz fűzött magyarázatában ismertet ezen rendelkezéssel kapcsolatban egy esetet, amely árnyalja a képet. Az 1505-ös nagykáptalanra csupán Rómáig utazott a valdebustói delegátus, és az ottani pálos perjellel arról tanácskozott, hogy miként értendő rájuk, spanyolországiakra nézve az az engedmény, hogy szökőévente kell megjelenniük a nagykáptalanon. Arra az általános elvre hivatkoztak, hogy a törvényt az jogosult magyarázni, aki azt hozta, vagyis a pápa. A magyarázat folytatása szerint ugyanilyen négyévenkénti kedvezmény illette meg a lengyelországi és a rajnai tartomány pálosait is.³³ Azt a fél mondatot sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy 1503-ban nincsenek közösségben az általános perjellel. A múltbeli Gyöngyösi Gergely egész biztosan világosan említené a portugál testvérek csatlakozását, ha azt befejezett tényként ismerné. Ez a rövid megjegyzés árulkodik arról, hogy a csatlakozás kezdeményezése a magyarországi pálosokhoz nem a Serra de Ossa-i remetéktől indult ki. Ők inkább önállóságuk megőrzésére törekedtek. Ezt bizonyították a hieronimitákkal és a *loiokkal*³⁴ szemben is; ilyen értelemben nyertek pápai kiváltságot 1477-ben, amely biztosította függetlenségüket.³⁵ VI. Sándor pápa említett rendeletéhez, úgy tűnik, vagy egyáltalán nem ragaszkodtak, vagy egy másik, ismeretlen szövegről van szó.

Eggerer³⁶ mégis határozottan állítja az unió fennállását a magyarországi pálosok és a portugáliai Serra de Ossa által vezetett remeterend között, és őt követik a magyarországi, pálos vonatkozású szerzők is. Hasonlóról tanúskodik az az 1800. szeptember 10-én kelt *Regulares ordines* kezdetű bulla, amelyet VII. Piusz pápa adott a portugál pálos rektor generális részére.³⁷ Ezt hiba

³² PONGRÁCZ 433. „Duravit haec Lusitana Sancti Pauli p. E. Religiosa, jam coenobiticam vitam incolens, et professa familia, suis sub moderatoribus, ab Ordine nostro, et totius Reipublicae Paulinae separata, usque ad annum circiter Christi 1492. Quo quum anno Alexander VI. Patria Valentibus summum Romani Pontificii solium conscendisset, ...hoc ipso sub Pontifice, per breve apostolicum, iidem Patres nostri Portugallenses, nobis Paulinis Hungaris legitima coadunatione adjuncti fuere. Ea expressa sub lege, quod ad Generalia Ordinis nostri Comitia, ubilibet per singulos bissextiles (uti tunc lex, et mos Ordinis obtinebat) celebranda, in quibus totius Ordinis Generalis...eligendus foret. ... Nam jam tum temporibus Pii Papae III. Patria Senensis ad Annum Christi 1503. electi, et postea toto decennio Ecclesiam gubernantis, Portugallensem iterum Provinciam nostram, a supremo Ordinis Capite abstractam esse reperio.”

³³ GYÖNGYÖSI, *Declarationes constitutionum*, rubrica 2, declaratio f (SARBAK 22).

³⁴ A Congregatio canonicorum saecularium S. Ioannis Evangelistae elnevezése portugálul, alkalmas magyar megfelelője nincs.

³⁵ INGLES FONTES, *Eremitas de São Paulo* 152-155.

³⁶ EGGERER 263.

³⁷ ZBUDNIEWEK 311-317.

volna figyelmen kívül hagyni, még akkor is, ha a kutatás jelenlegi állása szerint „a Rend hagyományos történetírásában állítottakkal ellenkezőleg, az ismert portugáliai levéltárakban őrzött portugál dokumentumok, avagy a Szentszék által a fenti dátumig (1578) kiadott oklevelek között fellelhető volna annak nyoma, hogy a Serra de Ossa szegényeinek háza a fenti dátumot megelőzőleg a pálosok általános káptalanjain hozott rendelkezések irányítása alá tartoztak volna, vagy azokon részt vettek volna”.³⁸ Valamiért még a XIX. század elején is azt állítják a portugál pálosok, hogy volt köztük a magyarországi pálosokhoz, nyilvánvalóan 1578 előtt. Erre lehet következtetni a nekik válaszként küldött szövegből. Ennek az egykor fennálló közelebbi egységnek a folytatása az az 1662-ben VII. Sándor által kiadott pápai bréve, amely megerősíti a kiváltságok, kegyelmek, búcsúk lelki természetű unióját.³⁹ Akkor, amikor jogi jellegű közösségről egyáltalán nincs szó. A portugáliai házak között nem volt ritka a különféle kiváltságok megosztása és ennek későbbi elismertetése. A szakirodalom ezt a módot illeti *communicatio privilegiorum* elnevezéssel.

1536-ban nyerik el a remete testvérek III. Páltól a *Pastoralis officii cura* és a *Meritis piae vitae* kezdetű bullákat, amelyekben a pápa Szent Ágoston Regulája alá veti őket, megerősíti addig kapott kiváltságaikat, és elfogadja szokásrendjüket, felmentve az őket ért vád, nevezetesen a begárdtság vádja alól.⁴⁰ A begárdok és beginák házaiban élő laikusok az érett középkor folyamán egyfajta szerzetesi közösséget alkottak, az aktuálisan divatos jámborsági irányzatot követve. Tömörülésük önkéntes elhatározás alapján történt, bármikor távozni lehetett a ház kötelékéből. Általában nem rendelkeztek szabályzattal, hanem valamelyik, számukra rokonszenves pap, illetve szerzetesrend felügyelete alatt éltek. Az állandó jellegű szabályzat és a kormányzati hatalommal bíró előljáró hiánya nem használt az ilyen csoportok egyházi megítélésének. Ilyen beginaház lelki felügyeletét látták el Évora-ban a remete testvérek. Az itt élő nők is szegény életűnek nevezték magukat. A ház alapítója egy testvérpár, Beatriz és Ines Galvoa volt, akik a szüleiktől örökölt épületekben rendezkedtek be, követőikkel egyetemben.⁴¹ „Beatriz Galvoa 1471-ben készült végrendelete világosan mutatja a püspöktől való függést, hisz a ház tagjai a székesegyházban temetkeznek; és Serra de Ossa remetéit nevezi meg mint a szegény életű nők vezetőit és tanácsadóit. A Galvoák visszautasították, hogy bármelyik az Egyház által elfogadott és szabályozott rendhez közelítsenek, vagy csatlakozzanak. A testamentumból fény

³⁸ VASCONCELOS E SOUSA 130.

³⁹ ZBUDNIEWEK 312.

⁴⁰ INGLES FONTES, *Eremitas de São Paulo* 152-155.

⁴¹ INGLES FONTES, *Cavaleiros de Cristo...* 39-61.

derül azokra a tényezőkre is, melyek mentén mindennapjaik szerveződtek: közös élet, tisztaságra törekvés, jótékonyság és imádság.⁴²

Ezen közösség vezetésével kapcsolatban merülhetett fel tehát a begárdság vádja. De jelenthette azt is, hogy fogadalmak nélkül, mégis szerzetesként élő csoportnak tartották őket. Pontosán nem lehet tudni, ki vádolta be a szegény életű remete testvéreket. Mindenesetre ez súlyos dolog volt, annyira, hogy egyenesen az Apostoli Szentszéknél kellett rá orvosságot keresni. Ezért maga Serra de Ossa rektora, a Szent Keresztről nevezett Kristóf testvér utazott a Városba az ügy elsimítására.⁴³ Rómában a *procurator Generalis* címet viselte, és III. Pál pápától kérte a szükséges orvoslást, amely alatt pápai elismerést kell érteni. Ottléte alatt a Coelius-hegyen lévő Szent István monostor magyar pálos atyái figyelmeztették, hogy a társai és közössége számára elnyerni szándékozott jóváhagyás már egyszer megtörtént, mégpedig VI. Sándor pápa idejében, mert a magyarországi általános perjel a definitorokkal és a káptalani atyákkal egyetemben már megszerezte a kívánt elismerést; amelyet a Szentséges Atya jóakaratóan megadott, és brève formájú apostoli levéllel megerősített.⁴⁴ Ez az a bizonyos pápai oklevél, amelyben VI. Sándor engedélyezi a négyévenkénti megjelenést a budaszentlőrinci nagykáptalanon.⁴⁵

A római pálos kolostor történetét feldolgozó Weinrich professzor megtalálta Benedek római perjel szükségzavú feljegyzését, amely arról tudósít, hogy 1536. november 15-én két portugál testvér érkezett a házhoz, akik olyan ruhát viseltek, mint a római Szent Kelemen remeteház testvérei.⁴⁶ Egész rendjük nevében alázatosan esedezve kérték, hogy a pálos rend római házában rendelkezésre álló kiváltságlevelekről másolatot kaphassanak. Benedek perjel kérdésére elmondták, hogy tizennyolc kolostoruk van, és fáradhatatlanul dolgozva, két kezük munkájából élnek. A pápához pedig kérvényt nyújtottak be, hogy rendjüket jóváhagyni és Első Remete Szent Pálról elnevezni méltóztassék.⁴⁷ Végül is kérésüket a pápa teljesítette, aminek nagyon örültek. Aztán III. Pál pápa parancsára, uralkodása harmadik évében Simoneta bíboros gondoskodott a kiváltságlevelek hiteles másolatáról. A másolat elkészítéséhez a római pálos kolostorban fellelhető csekély számú oklevelet használták fel, amelyeket a bíboros később visszajuttatott a perjelnek.⁴⁸

Weinrich több megjegyzést is fűz az adatokhoz. Megállapítja, hogy Benedek perjel ezen közlése nem illeszkedik sem a különféle kölcsönügyletek,

⁴² Uo. 52-53.

⁴³ BENER 519.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ GYÖNGYÖSI, *Vitae fratrum...* 148.

⁴⁶ WEINRICH 225.

⁴⁷ Uo. 225-226.

⁴⁸ Uo. 226.

sem pedig a velük kapcsolatos perek sorába. Ám nem is a visszaemlékezések között szerepel, hanem teljesen külön feljegyzés, amelynek dátumozási pontatlanságaira felhívja olvasói figyelmét. Simoneta bíboros személye adja az események datálásához a legbiztosabb fogódzót, aki a kérdéses időben a római Szent Cirjék-templom bíborosa.⁴⁹ A szöveg magyarázata szempontjából jelentős az a javítás, amelyet még maga Benedek perjel eszközölt a szövegben. Először *Ispania* szerepel a két látogató származási országaként, de ezt áthúzta, és fölé írta a helyes szót. Az irat ezen részét később levágták, minden bizonnyal egy későbbi bekötés alkalmával, így a felső lapszél hiányos. A javítás csekély szövegmaradványa némi merészséggel Weinrich számára Portugáliaként értelmezhető, illetve ilyen értelemben kiegészíthetők a betűk megmaradt részei.⁵⁰ Ezt az értelmezést nem csupán III. Pál pápa fentebb említett oklevelei valószínűsítik, hanem az Antonius *rector generalis* által 1717-ben írt levél részletei is, amelyet Benger közöl.⁵¹

Az 1536-ban nyert pápai oklevelek immár a kor színvonalának megfelelően szabályozzák a portugáliai pálosok életét, működését. Az ágostonos regula megadása mindenestre megfelelő védelmet biztosított, és végre valóban szilárd, kikezdehetetlen tekintélyű keretekkel látta el a szegényéletű testvérek életét.

A bullából kiderül, hogy tizenhét házban laktak a testvérek, mégpedig házanként a rektor vezetése alatt, papok, klerikusok és laikusok vegyesen; közösen étkeznek; közös dormitóriumuk van; az éjjeli és napközbeni imádságokat közösen végzik. Ezek megfelelő számú Miatyánk és Üdvözlégység elmondását jelentették, valamint a hét bűnbánati zsoltárt, a Hiszekegyet és Szűz Mária tiszteletére végzett imákat speciális rendelkezés vagy meglévő hagyomány alapján.⁵² A rendet a közösségi szellem irányította, és bár csak tisztasági fogadalmat tettek, egyénileg tilos volt bármit is birtokolniuk. Minden harmadik évben választottak előljárókat. A káptalan tagjai voltak a rektorok, a házak egy-egy küldöttje, kivéve a Val de Infante-i házat, ahonnan három küldött jöhetett. A bulla a tényszerű állapotot írja le, és erősíti meg. Utasítja őket, hogy életformájuknak megfelelően éljenek.⁵³

Elfogadott szokásrendjük tartalmát ugyancsak alátámasztják a következő sorok: „A Tridentinumot megelőző, korábbi ájtatossági gyakorlatuk bizonyos számú Miatyánk, Üdvözlégység és Hiszekegy elimádkozását írta elő, valamint votív zsolozsmát Szűz Mária tiszteletére. Ez egyszerű volt, és a laikusok lelkivilágához közel állt. Jellemző volt a kétkezi munkára fordított

⁴⁹ Uo. 226. Szövegünkben a Weinrich által javított dátumozás szerepel.

⁵⁰ Uo. 227.

⁵¹ BENER 518-520.

⁵² ZBUDNIEWEK 286.

⁵³ Uo. 286-287.

hosszabb idő.”⁵⁴ Nem lehet szó nélkül hagyni azt a feltűnő tartalmi egyezést, amely a portugál szerző szövege és a Gyöngyösi Gergely által írásba foglalt rendi szabályzat között mutatkozik. Nézzük, mint is ír az egykori általános perjel a konstitúcióban. „Novícusnak pedig ne öltöztessék be a laikust, amíg nem tudja a Miatyánkot és az Üdvözlégyet, különben hogyan tudná elmondani a hórákat [hogyan tudna zsoltóználni], amire ezután rögtön kötelezve is van. Miután beöltözött, adassék melléje tanár, aki neki a szabadidőben tanítsa meg a közgyónást, a Hiszekegyet, az 50. zsoltárt és az asztali áldást...”⁵⁵ A XXI. rubrika szövege említi, ugyancsak a laikus testvérek kötelezettségei között, hogy Szűz Mária matutínuma helyett ötven Miatyánkot és ugyanannyi Üdvözlégyet kell imádkozniuk.⁵⁶ Mint a korábbiakban láttuk, hangsúlyos volt a remeték laikus jellege. Ezek alapján feltételeznünk kell, hogy Kristóf testvér látogatása a Coelius-hegyi magyar atyáknál több volt egyszerű beszélgetésnél, és nem csupán a sokat emlegetett VI. Sándor-féle bréve ismertetésére korlátozódott, hanem komoly eszmecsere-t jelentett. Ennek a tartalmi megegyezésnek a jelentősége aligha becsülhető le az összetartozás kérdésének megítélésékor. Pongrácz egyenesen ebben az eseményben látja az egyesülés tényét a magyar és a portugál remeték között.⁵⁷ Nem áll rendelkezésünkre az egyezkedés dokumentációja, aminek hiánya különösen a szabályzat és a szertartások tekintetében fájdalmas. Ezek hiányában nem lehet pontosan következtetni arra, hogy mennyire vették komolyan az uniót, mennyire vették át a magyarországi pálosok lelkiségét és szervezeti formáit.⁵⁸

Az biztos, hogy külsőségeiket – pl. a barna tunikából és fekete skapuláréból álló ruházatot – megőrizték; szervezetenként továbbra is rektor irányította őket, és a kétkezi munka jelentősége is megmaradt. A címer, amely jórészt azonos a miénkkel, ugyancsak a közös jellegről árulkodik, de nem lehet eldönteni, hogy ez a sajátjuk volt, vagy magyar kezdeményezésre vették át.⁵⁹

Az egyesülés portugálok által vallott felfogását tükrözi egy 1717-ben kelt levél, amelyet Szent Józsefről nevezett Pater Antonius *rector generalis* írt Krisztolovecz János általános perjelnek.⁶⁰ A levél tartalmából a következő információk nyerhetők: az 1536-ban III. Pál pápától kapott bullát, melyet VI. Sándor 1493-ban kiadott rendelkezésére hivatkozva nyertek el, gondviselészerűnek tartják;⁶¹ ismerik a nagykáptalan helyszínének a XVI. század-

⁵⁴ INGLES FONTES, *Eremitas de São Paulo* 152-155.

⁵⁵ GYÖNGYÖSI, *Declarationes constitutionum*, rubrica 61 (SARBAK 155), Sarbak G. fordítása.

⁵⁶ GYÖNGYÖSI, *Declarationes constitutionum*, rubrica 21 (SARBAK 69).

⁵⁷ PONGRÁ CZ 433.

⁵⁸ ZBUDNIEWEK 286.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ BENDER 518-520.

⁶¹ Uo. 518.

ra jellemző bizonytalanságait: „...a fáradság és veszély, a generális káptalanra utazó atyák magas költségei Budán, vagy másutt, a tizenöt provincia egyikében tartott nagykáptalan alkalmával...”⁶² Ezek az információk arra utalnak, hogy 1536 és 1577 között a portugálok küldöttei legalább egyszer részt vettek a magyarországi nagykáptalanon az általános perjel alárendeltjeként.

A *CREDITUM NOBIS BULLA* ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A Tridentinum rendelkezéseinek átültetése a gyakorlatba több katolikusnak megmaradt országban – így Portugáliában is – szinte azonnal elkezdődött. A hieronimiták szabályait maga Henricus a Portugallia bíboros,⁶³ az uralkodóház tagja kezdi korszerűsíteni 1573–1574-ben.⁶⁴ Hamar sorra kerül a pálos remeték rendje is. A bíboros 1577-ben vizsgálat alá vette a testvérek életét, szabályait és jóváhagyásuk jogi alapjait. A vizsgálat eredményéről tájékoztatást kapott a pápa, aki huszonzét pontból álló kérdőívet küldött a rend helyzetének részletesebb feltárása érdekében. Világossá vált, hogy a tagoknak nincs hármass fogadalmuk, és nem tudják megnevezni a rend alapítóját.

Még abban az évben tájékoztatták a magyarországi általános perjelt, hogy a továbbiakban nem kívánják fenntartani az uniót. Erre utal a következő részlet: „... liquet tamen ex actis Capituli Generalis anno 1577. celebrati in nostro Conventu de Valdinfaute, plurimos Provinciae nostrae Patres, rem maturius deliberantes, maximam difficultatum congeriem in hujusmodi unionis praxi reperisse.”⁶⁵ Határozatuk okaként azt hozták fel, hogy nagy a távolság a tartományok között, ezért a nagykáptalanon való részvétel nehézségekbe ütközik. Ez nem csupán tetemes anyagi kiadást jelent, hanem a háborús viszonyok között nagy veszéllyel is jár. Némelyek szerint az is szerepet, mégpedig főszerepet játszott az egység felmondásában, hogy a portugálok meggyőződése szerint a magyar provincia tagjai protestánsok lettek.⁶⁶ Erre ugyan magyarországi bizonyítékot nehéz találni, de nem lehetetlen, hogy némely magyar rendtag valóban a lutheri eszmékhez húzott, és ezt kifejezésre juttatta. Az Ausztriában fekvő rannai kolostorról jegyezték fel, hogy „1562-ben mindössze három rendtag, két ágyas és egy gyermek lézen-

⁶² Uo. 519. „...labores ac pericula, copiosos pecuniarum sumptus in in expediendis ad Capitulum Generale Patribus, Budae, vel in alio ex quindecim Provinciis forsan remotiori Conventu celebrandum.” Vö. KISBÁN 172.

⁶³ SCHMITZ-KALLENBERG, L., *Cardinales sub Paulo III*, in *Hierachia catholica medii et recentioris aevi III* (ed. C. Eubel; Monasterii 1923) 30.

⁶⁴ INGLES FONTES, *Eremitas de São Paulo* 190-195.

⁶⁵ BENDER 519.

⁶⁶ ZBUDNIEWEK 289.

gett benne, mindannyian magyarok, németül nem beszélők”.⁶⁷ Ha ilyen állapotot esetleg máshol is találtak, valóban könnyen keveredhetett protestantizmus gyanújába a magyar tartomány. Mindenesetre a rannai kolostor kívül esik azon az útvonalon, amely Rómán keresztül vezet Portugáliából Magyarországra felé. Végül is nem tudjuk kideríteni, ezzel a témával kapcsolatban milyen konkrét információ állt a portugálok rendelkezésére.

Az utazás költségeire és veszélyeire való hivatkozás teljesen helytálló és megfelelő ok. Ha Róma érintésével tették meg az utat, akkor is két lehetőség jön számításba. A tengeri út egyszerűbbnek látszott volna, ám szinte végig kalóz- és törökveszély fenyegetett, ezért kevésbé volt biztonságos. A szárazföldi út pedig, amint azt a valdebustói ház kapcsán kifejtettük, igen hosszú időt vett igénybe, ezzel arányosan növekedtek a költségek. Az 1536-os bulla leírásából az derül ki, hogy olyan szegények a házak, hogy mindenütt csak közösségi helyiségek találhatók a kolostorokban. Nehézséget okozhatott még a háromévenkénti portugáliai választási ciklus összeegyeztetése a magyarországi generálisválasztás négyéves időközeivel. Ha esetleg, amiről nincs értesülésünk, portugál atyát választottak volna valamely Portugálián kívüli hivatalra, akkor az illető csak mandátuma letelte után térhetett volna vissza hazájába.⁶⁸

Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a XVI. század Portugália számára a gyarmatosítások és a világkereskedelem ellenőrzésére tett erőfeszítések ideje, míg Magyarország ekkor ugyanilyen erőfeszítéssel küzdött fennmaradásáért.⁶⁹ Ez teszi érthetőbbé, hogy az 1578. szeptember 8-án XIII. Gergely pápa által kiadott *Creditum nobis* kezdetű bulla miért nem említi a korábbi uniót a magyarországi pálosokkal. Az irat elkészítésekor a római Kúria Henricus a Portugallia bíboros véleményét vette figyelembe, aki kimerítően tájékoztatott a remete testvérek addig fennálló életrendjéről. A pápa az ő „unszolására ismeri el a kongregációt mint rendet Első Remete Szent Pál titulusa alatt”.⁷⁰ Ünnepléses örökfogadalmas klerikusi rendnek minősíti őket, Szent Ágoston Regulája alatt; meghatározza öltözködésüket, amely már nem tartalmaz skapulárét; a koldulórendek kiváltságait adományozza nekik; megerősíti exempciójukat a megyéspüspökkel szemben, és előírja számukra a szentmise és a breviárium római rítus szerinti végzését. Melegen ajánlja a

⁶⁷ KUHN, E., *A pálosok osztrák rendtartománya*, in *Decus solitudinis Pálos évszázadok* (Budapest 2007) 70.

⁶⁸ BEMBER 519.

⁶⁹ A magyar végvári vitézek száma 1556-ban 13 982 fő, egyharmad országgrésznyi jövedelemből. Ugyanekkor a portugálok a sokkal jövedelmezőbb világkereskedelmi útvonalat nagyságrendileg azonos számú katonával biztosították. Vö. PÁLFFY G., *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században* (Budapest 2010) 150. és BERNECKER, W. L. – HERBERS, K., *Geschichte Portugals* (Stuttgart 2013) 152.

⁷⁰ INGLES FONTES, *Eremitas de São Paulo* 152-155.

Szentírás tanulmányozását, nemcsak a növendékek, hanem minden rendtag számára, ezzel is a lelkipásztori munka felé terelve a szerzeteseket. Megtiltja, hogy másokhoz napszámba járjanak, csak olyan kétkezi bérmunkát engedélyez, amely a klauzúrán, illetve a rendházon belül folytatható.⁷¹

A bulla tartalma jól tükrözi a Serra de Ossához kötődő házak életében végbement változásokat, amelyek egyrészt a tridentinumi elvek követésének, másrészt a Szentszéknek a szerzetesi élet rendezettebbé tételére irányuló erőfeszítéseinek voltak köszönhetőek. Szerzetesi szempontból a hármasság fogadalom, a tisztaság, a szegénység és az engedelmesség kötelezettségének vállalása a legjelentősebb lépés. Ezzel végleg elhárult az egyenetlenkedés, a javak elosztásának minkéntje által okozott akadály, és világos, egyházi jogilag is kellően szabályozott viszonyok jöttek létre a közösségen belül, immár nem a király, hanem a pápa rendelkezése nyomán. Ez persze növelte a távol-ságot a felszentelt és a laikus rendtagok között, ami addigi életük jelentős megváltozásából fakadt.⁷² Hangsúlyosabbá vált a mindennapi szentmise és az előírásosan végzett officium, ennek következtében csökkent a kétkezi munka aránya az áldozópapok részére. Nagyobb teret szántak a művelődésnek, elsősorban a Szentírás tanulmányozásának, s így alkalmasabbá váltak arra, hogy szembenézzenek a kor kihívásaival. Ezt szolgálták az egyértelmű tagfelvételi kritériumok is. Új szempontok kerültek fókuszba, mint a megfelelő képzettség és a rendházak környezetében élő hívek korszerű lelkipásztori el-látása. Ezt a törekvést segítette elő az Évora-ban 1578-ban felállított Szent Pál Kollégium a rendi utánpótlás nevelésére.⁷³ Talán nem járunk messze az igazságtól, ha Serra de Ossa templomának ugyanez évi⁷⁴ jelentős felújítása mögött is a bíboros személyét gyanítjuk.

A Szent Pál Kollégium alapítási éve arról árulkodik, hogy Henricus a Portugallia átfogó elképzeléssel rendelkezett a pálosok jövőjéről. Szeme előtt egy példás egyszerűségben élő, művelt, korszerű lelkipásztori kihívásokkal szemben helytállni képes rend lebegett, amely a korábbi jámbor remete hagyományokból is meríthetett. Hathatós támogatásban részesítette a pálosokat, és mintegy előre tisztában volt a pápához benyújtott jelentése eredményével. Közreműködött ebben a rend részéről a Megváltóról nevezett Manuel testvér, aki 1577-ben a bíboros ügyvivője volt Rómában, és a következő évben, hazatérése után a tartományfőnöki tisztségre választották meg.⁷⁵ A kollégium épületéhez jótevőjük, don Branca de Almeyda de Attayde hirtelen halála juttatta a rendet, és sikerült a mellette álló Palhas-palotát is meg-

⁷¹ ZBUDNIEWEK 287.

⁷² INGLÉS FONTES, *Eremitas de São Paulo* 152-155.

⁷³ Uo.

⁷⁴ VASCONCELOS E SOUSA 134.

⁷⁵ DA FONSECA, F., *Evora gloriosa* (Roma 1728) 374-375.

szerezniük. Ezt alakították konventté tizenhárom szerzetes számára, hogy minden tanulni vágyó rendtag egyetemi képzésben részesüljön. Még a XVII. század első felében Szent Bonaventúráról nevezett Károly testvér harminckét főre növelte a ház létszámát. A várost 1650-ben pusztító rettenetes tűzvészben a kollégium épülete nem károsodott, amit Remete Szent Pál csodájának tulajdonítottak.⁷⁶

A kollégium, a későbbi hasonló célú alapításokkal együtt, hosszú távon is beváltotta az alapítók reményét. Szűk százötven év alatt jó néhány kiváló teljesítményt nyújtó szerzetes került ki növendékei, lakói közül. Elsőnek említjük a Megváltóról nevezett Manuel atyát, aki Brazíliában lett híres hit hirdető, olyannyira, hogy még a holland protestánsok is elismerően nyilatkoztak róla. Nem kevésbé jeleskedtek a teológia tudományában az Istenanyáról nevezett Antal atya, a Szent Keresztről nevezett Amador, Szent Ferencről nevezett Antal, Szent Antalról nevezett József és az Evangélium Fényéről nevezett András atyák.⁷⁷ Idővel több más rendházban is gondoskodtak bizonyos fokú oktatás megszervezéséről, és az alapszintű ismeretek elsajátítását a renden kívül állók részére is lehetővé tették. „Ilyen iskola volt az 1704-ben, Borbában alapított Magányos Miasszonyunk Kollégium, amely az évoraihoz hasonló céllal jött létre”,⁷⁸ akárcsak az 1745-ben létrehozott coimbrai.⁷⁹ Ezek az iskolák, a XVIII. század második felében született magas színvonalú rendtörténeti munkák, valamint a számos neves zenész, akik a rend tagjainak sorából kerültek ki, tanúskodnak arról, hogy Henricus a Portugallia bíboros elképzeléseit és iránymutatását maradéktalanul magukévá tették. A harmincegy jelentős zenész közül kiemelkedő Szent Apollóniáról nevezett Miklós testvér, aki Elvas és Montes Claros monostoraiban működött zeneszerzőként, Szent Antalról nevezett Ferenc testvér, aki a Capela Real orgonistája volt, Szent Mónikáról nevezett Ágoston testvér, aki a brazíliai Baía székesegyházának volt sok saját szerzeménnyel büszkélkedő karnagya, a fényes hangú, a Szeplőtelen fogantatásról nevezett Lajos testvér, valamint Szent Józsefről nevezett Simon testvér és tanítványa, a Szent Keresztről nevezett József testvér, akik a kottákat művészien másolták és díszítették úgy a kolostorok, mint a királyi udvar és főrangú családok számára.⁸⁰

Ezen jelentős eredmények biztosítását szolgálta a rend 1578 utáni birtokpolitikája. Az 1592. évi nagykáptalan döntése értelmében megszüntetésre

⁷⁶ Uo. 375.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ INGLES FONTES, *Eremitas de São Paulo* 152-155.

⁷⁹ MATTOSO, J., *Eremiti Paolini Portughesi*, in *Dizionario degli Istituti di perfezione* III (ed. G. Pelliccia – G. Rocca; Roma 1976) 1195-1199.

⁸⁰ CARDOSO, J. M. P., *Compositores, cantores e instrumentistas*, in *O esplendor da austeridade* (ed. J. E. Franco; Lisboa 2011) 589-595.

kerültek az egészségtelen, illetve csekély jövedelmű rendházak, és javaikat máshová csatolták. A következő évben VIII. Kelemen pápa jóváhagyta ezt a döntést.⁸¹ Erre a sorsra jutott az Ábrahám-völgyi Szent Onofriusz-kolostor, amelynek javait Serra de Ossához csatolták. A junqueirai Szűz Mária-kolostor birtokai Setúbalhoz kerültek.⁸² A montemurói Szent Katalin-rendház bevételei ezután az évorai Szent Pál Kollégiumot illették.⁸³ A serpai Vigasztaló Szűz Mária-ház javai a porteli kolostorhoz kerültek. Ám rövidebbel később, amikor a ház régi javai már végleg a másik kolostor kezelésébe jutottak, telket adományoztak a pálosoknak a városon belül, hogy ott új kolostort építsenek, amelyhez meg is kapták III. Fülöp király engedélyét és a helyi hatóságok hozzájárulását 1617-ben.⁸⁴ Az azambujeirai házban 1592 után csak két szerzetes maradt, akik 1608-ig lakták az épületet. Jövedelmeiket ekkor a caparicai Rózsás Miasszonyunk-kolostorhoz csatolták, de 1618-ban új határozattal az 1614-ben alapított souseli Szent Antal-ház javára különítették el. A serpai házhoz hasonló történt az elvasi Szent Pál-kolostorral, amely 1593-ban először a Szent Sebestyén-kápolnához települt át, majd 1603-ban beköltözött a város falai közé.⁸⁵ Ezt a közel negyven évig tartó átrendeződési hullámot az indította el, hogy igyekeztek megfelelni a korszerű igényeknek. Az ehhez szükséges tanulmányok végzésének lehetőségét pedig az imént látott vagyonkoncentrációval érték el. Ezzel párhuzamosan érzékelhető egy másik folyamat: a régi remeteségek fokozatosan a településeken belülré költöztek. Talán elősegítette ezt az az igény, amelyet a protestantizmussal való találkozás váltott ki. Az egész világot behálózó kereskedelmi rendszer fenntartása sok embert igényelt, tanultat és egyszerűt egyaránt. A kikötőkben sokféle ember fordult meg, többféle vallási meggyőződéssel, értékrenddel. A velük való találkozás igényt támasztott – a kevésbé iskolázott rétegben is – a katolikus hit melletti érvelés készségének kialakítására, elsajátítására. Ezek az emberek azonban, ha hazaérkeztek, már nem nagyon kívántak hosszas sétára indulni a bennük felmerült kérdések tisztázására az egyes remeteségekbe, hanem inkább telket, házhelyet adományoztak, és „becsábították” a remetét a városfalon belülré. A későbbi uralkodócsalád, a Bragançák is támogatták a remeteségek városba költöztetését. Az ő támogatásukkal épült fel 1590 és 1613 között az új rendház a városon belül a Villa Viçosa-i testvérek részére. Hasonló történt a porteli házzal. Nekik 1598-ban II. Teodosio de Bra-

---

⁸¹ VASCONCELOS E SOUSA 137.

⁸² Uo. 147.

⁸³ Uo. 145.

⁸⁴ Uo. 148.

⁸⁵ Uo. 135-148.

gança herceg új kolostor építését engedélyezte a városka templomterén, ami 1607-re valósult meg.⁸⁶

A Szentszék is igyekezett a maga előírásaival növelni a szerzetesek műveltségi szintjét. Ezt segítette elő az 1594-ben kiadott Szabályzat rendelkezése, amely Serra de Ossa és Vale de Infante házait jelöli ki a novíciusképzés számára.⁸⁷ A konstitúció három módosításáról van még tudomásunk. 1616-ban adták ki a korabeli jogi előírásoknak maradéktalanul megfelelő változatot, amelyet VII. Sándor pápa 1659-ben módosított a nagykáptalani tagok megválasztását és összetételét illetően. Idővel szükségessé vált még egy ismeretlen tárgyú módosítás, amelyet 1706-ban XI. Kelemen pápa hagyott jóvá.⁸⁸ A portugál pálosok életének további módosítása kizárólag az államhatalom kezdeményezése lesz, és nyomát sem találni benne a korábban az uralkodók és az udvar részéről tanúsított tiszteletnek és jóindulatnak a renddel szemben.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Ibériai-félsziget pálosainak magyar kapcsolataihoz szorosan kapcsolódik a spanyolországi valdebustói kolostor története, amely a XV–XVI. század fordulóján rövid ideig a pálosok magyarországi általános perjele alá tartozott. Kiemelendő Gyöngyösi következetes szóhasználata. Eggerer⁸⁹ ugyan a portugálokra vonatkoztatja Gyöngyösi információit, de látható az ellenkező vélemény megalapozottsága. A portugálok uniója jogi – és nem csupán lelki – szempontból bizonyosnak vehető 1536 és 1577 között. Ezt a véleményt támasztja alá a portugál *rector generalis* által 1717-ben írt levél és az általa hivatkozott korabeli jogi szakirodalom.⁹⁰ Mindkettő szeparációként, azaz elválasztásként értékeli az 1577–1578-as eseményeket. Ezt igazolja az Apostoli Szentszék 1800-ban kiadott rendelkezése is, amely apátságokká, illetve perjelségekké alakította a pálosok portugáliai házait.⁹¹ A portugál pálos remeték életét 1578 után megalapozó *Creditum nobis* bulla⁹² oly mértékű szellemi és anyagi fellendülést hozott a rendtagok számára, hogy soraikból Brazíliába küldhettek misszionáriusokat. Arra a kérdésre, hogy voltak-e köztük magyarok, nem lehet válaszolni. Erre való utalás magyar pálos történetíróknál nem található. Az 1578 előtti időszakból a rendelkezésre álló szakirodalom alap-

⁸⁶ Uo. 141-143.

⁸⁷ INGLES FONTES, *Eremitas de São Paulo* 152-155.

⁸⁸ ZBUDNIEWEK 288.

⁸⁹ EGGERER 263.

⁹⁰ BENDER 518-520.

⁹¹ ZBUDNIEWEK 311-317.

⁹² INGLES FONTES, *Eremitas de São Paulo* 152-155.

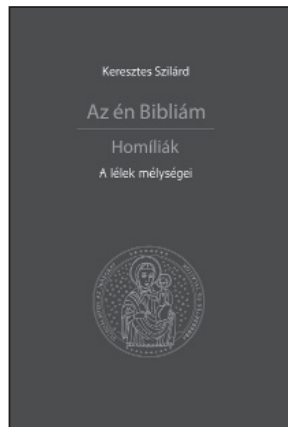
ján a portugál pálosok részvételét sem látjuk bizonyítottnak az Egyház dél-amerikai missziójában.

Keresztes Szilárd

AZ ÉN BIBLIÁM

Lelkigyakorlatos beszédek

A nyugalmazott hajdúdorogi megyéspüspök ezúttal lelkigyakorlatos elmélkedéseket válogatott csokorba A lelkigyakorlat a mélységek küzdőtere. Vezetőjének arra kell törekednie, hogy minél mélyebben elemezze a résztvevő csoport hivatását, feladatait és problémáit, és minél több résztvevőnek tudjon névtelenül is személyre szóló tanácsokat adni. Szívet szorító és bátorító feladat, hogy valóban a szív bőségéből, embertársaink élete miatt érzett hívő szomorúságból és örömből, Isten üdvözítő szeretetének erejéből fakadjanak a gondolatok. A kötet minden sora e tőről fakad.

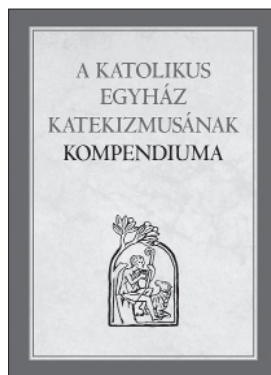
388 oldal, keménytablás. Ára: 3200 Ft

A KATOLIKUS EGYHÁZ KATEKIZMUSÁNAK KOMPENDIUMA

Tömören tartalmazza az Egyház hitének minden lényeges és alapvető elemét. A Kompendium sajátos, dialogizáló formája 598 pontban föleleveníti a hagyományos kérdezz-felelek oktatási módszert. Az egymásból logikusan következő kérdések a hit egyre újabb részleteinek fölfedezésére vezetik az olvasót. Külön érdeme a műnek a színes képanyag, mely neves művészeti alkotások segítségével teszi könnyebben érthetővé hitünk misztériumát.

248 oldal, puhafedeles. Ára: 1300 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318–6957
szitkonyvek.hu